

Усенбек кызы Азиза
И.Арабаев атындагы ТСУББ факультетинин магистранты
Усенбек кызы Азиза
Магистрант ФИСПО КГУ им. И. Арабаева
Usenbek kyzy Aziza
Master's student of the FISPO of KSU named after I.Araбаev

КАЧКЫНДАР МЕНЕН ЖҮРГҮЗҮЛҮҮЧҮ СОЦИАЛДЫК КЫЗМАТТЫН УКУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С БЕЖЕНЦАМИ

LEGAL ASPEKTS OF SOCIAL WORK WITH REFUGEES

Аннотация: Бул макалада каралган суроолор негизинен качкындардын административдик укугун, статусун коргоодо, административдик укукту ишке ашыруу кызматына каршы субъект катары, качкындардын административдик укугун коргоо, мамлекеттүүлүк укугун өркүндөтүү, закон чыгаруу маселелерин жакшыртуу берилет

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы становления и развития административно правового статуса беженца как субъекта административно правового регулирования, даются рекомендации по дальнейшему развитию и совершенствованию законодательства и деятельности государственных органов в сфере реализации административно правового статуса беженца.

Annotation: The article examines the formation and development of administrative and legal refugee status subject of administrative and legal regulation, and recommendations for further development and improvement of legislation and the activities of government agencies in the implementation of administrative and legal refugee status.

Ключевые слова: Беженец, правовой статус, уполномоченный орган

Түйүндүү сөздөр: Качкындар укук статусу, ишеним берилген орган.

Keywords: Refugee, legal status, authorized agency.

Албетте, качкындарга арналган көптөгөн макалалар жана эскертүүлөр бул татаал, көп кырдуу көйгөйдүн кылдат илимий талдоосунун ордун баса албайт. Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик архивинде негизинен 1916-жылдан 1920-жылдардын башына чейин Кыргызстандан барган кырдаал жана качкындар жөнүндө кызыктуу жана маанилүү документтер бар, бирок алар биздин изилдөөлөрдүн негизги көйгөйү менен өтө начар байланышкан жана ошондуктан буга чейин болгон эмес, илимий жүгүртүүгө иш жүзүндө киргизилген. Мындай документалдык материалдардын белгилүү бөлүгү Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин, Улуттук коопсуздук министрлигинин жана Тышкы иштер министрлигинин учурдагы ведомстволук атайын архивинде, бирок аларга ачык кирүүгө мүмкүнчүлүк жок. Маалымат булагындагы боштук жарым-жартылай качкын жана демография боюнча мамлекеттик агенттиктин учурдагы архивиндеги жана качкындар жөнүндө учурдагы кат алышуудагы маалыматтар менен толтурулган. Качкындардын эл аралык, трагедиялуу абалын тактоо үчүн эң маанилүү булак -

бул БУУнун универсалдуу документи - качкын түшүнүгүнө кеңири аныктама берген 1951-жылдагы Женева конвенциясы "жана дүйнөнүн ондогон өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучулары тарабынан жетекчиликке алынган, анын ичинде биздин республика[1].

Конвенцияда качкындардын укуктук статусунун негизги пункттары келтирилген: башпаанек алуу укугу, коргоого алынбоо, кошулбоо, өз ыктыяры менен мекенине кайтуу, качкындардын жергиликтүү коомго интеграциялануу мүмкүнчүлүгү жана жарандыгы, социалдык жардам алуу укугу, билим берүү жана медициналык кызматтар башпаанек берген өлкөдөн[2]. 1967-жылдагы Протокол 1951-жылдагы Конвенцияга айрым өзгөртүүлөрдү киргизип, качкын макамын алууга укуктуу адамдардын чөйрөсүн кыйла кеңейтти. Кыргызстандагы качкындардын иш жүзүндөгү абалы мезгилдүү (республикалык жана аймактык) басма сөздө чагылдырылып турат. Республиканын мезгилдүү басма сөзүндө камтылган фактылык маалыматтарды чогултуу, БУУ КЖКБнын атайын жыйнагындагы макалаларды тандоо бир топ өбөлгө түзөт. Ички иштер министрлигинин аналитикалык материалдары (качкындар арасындагы кылмыштуулуктун абалы), ошондой эле калктын миграциясы жаатындагы чет өлкөлүк эксперттер жана адистер булактарды изилдөөнүн чоң кызыгуусун жаратууда[3].

"Качкындар" түшүнүгүнүн тынымсыз өнүгүшүнө байланыштуу, анын аймактык аныктамалардын оң тажрыйбасын эске алган жаңы аныктамасын иштеп чыгуу жана кабыл алуу керек. Бул качкындарды бирдиктүү юридикалык статус менен камсыз кылуу үчүн керек. Качкын - бул жүйөлүү себептерден улам, расасына, динине, жарандыгына таянуу менен куугунтуктоонун курмандыгына айланган, белгилүү бир социалдык топко, саясий көз карашка таандык, өзүнүн улутунан же тегинен тышкары болгон жана ырахат ала албаган адам. Бул өлкөнүн коргоосу же тышкы коргоонун, басып алуунун, этникалык тазалоонун, өлкөнүн аймагында өз жарандыгы же теги боюнча башаламандыктын натыйжасында мындай коргоону колдонууну каалабаса; же белгилүү бир жарандыгы жок болсо жана ушундай окуялардын натыйжасында келип чыккан мамлекеттен тышкары болсо, мындай себептерден улам ага кайтып келе албайт же келбейт. Бул учурда адамды качкын деп таануунун негизги критерийи мамлекеттик чек аралардан өтүү фактысы болушу керек. Учурда, качкындардын укуктук статусун толугу менен же жарым-жартылай жөнгө салган бир нече жүздөгөн универсалдуу, регионалдык[4], суб-регионалдык жана эки тараптуу келишимдер бар. Качкындарды аныктоодо келишимдердин ортосунда айырмачылыктар бар; берилген укуктардын көлөмү; келишимдер кээде качкындардын укуктук статусунун бардык аспектилерин камтыбайт, бул качкындардын укуктук статусунун конкреттүү аспектилери боюнча кошумча эл аралык укуктук документтерди кабыл алуу зарылчылыгына алып келет. Жакында, качкындардын статусун эл аралык укуктук жөнгө салууда консультативдик булактар өзгөчө мааниге ээ болууда. Качкындардын укуктук абалынын бардык аспектилерин жөнгө салуучу, ошондой эле регионалдык келишимдердин жоболорун жана эл аралык келишимдик укуктун ченемдерине айландырылышы керек болгон сунуштоочу документтердин прогрессивдүү мүнөзүн колдонуучу жаңы универсалдуу эл аралык келишимди иштеп чыгуу зарыл[5].

Качкындардын укуктарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн көз карандысыз эл аралык көзөмөл органын түзүү талап кылынат. Мындай орган БУУ КЖКБнын структурасында түзүлүшү мүмкүн же өз алдынча жашай алат, бирок эң башкысы, анын колунда качкындардын укуктарын коргоонун чыныгы юридикалык механизмдери болушу керек. Качкындардын укуктарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн көз карандысыз эл

аралык көзөмөл органын түзүү талап кылынат[6]. Бириккен Улуттар Уюмунун Качкындар иштери боюнча жогорку комиссарынын кеңсеси (БУУ КЖКБ) Бириккен Улуттар Уюмунун алкагындагы эл аралык кызматташуунун глобалдык тутуму жана качкындарды коргоонун эл аралык тутуму үчүн борбордук орунду ээлейт. Качкындар көйгөйү боюнча мамлекеттердин эл аралык өкмөттөр аралык уюмдардын алкагындагы кызматташтыгынын өзгөчөлүктөрү, алардын айрымдары БУУнун (ФАО, ДССУ, Эл аралык Эмгек уюму, ИМБДУ) агенттиктеринин тутумуна кирген жана БУУнун адистештирилген мекемелеринин статусуна ээ. башкалары БУУ тутумунан тышкары иштешет (мисалы, МОМ)[7]. Ошол эле учурда, бул эл аралык уюмдардын качкындарга карата кызматташтыгы негизги эмес, кошумча функция, алар көрсөткөн жардамдын натыйжалуулугун жана деңгээлин кыйла төмөндөтөт. Качкындардын укуктарын коргоонун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн БУУнун адистештирилген мекемесинин статусуна ээ кеңири компетенттүүлүккө ээ болгон жаңы эл аралык уюмду түзүү керек. Илимий жаңылык узак мезгил бою качкындардын укуктук статусун эл аралык жана мамлекеттик жөнгө салуу менен байланышкан көйгөйлөрдү изилдөө эл аралык укуктун же ички мыйзамдардын контекстинде жүргүзүлгөндүгү менен аныкталат, б.а. бул көйгөйдү изилдөөгө комплекстүү мамиле болгон эмес[8].

Кыргызстандагы качкындар тарыхый көрүнүш катары, анын 90-жылдардагы өткөн тарыхынын жана чындыгынын бир бөлүгү, коңшу өлкөлөрдөгү конкреттүү социалдык-экономикалык, саясий жана башка шарттардын жемиши. Качкындар көйгөйүн иликтөө бул иш-чаранын ар кандай түрлөрүндө фактылык жагын изилдөөнү билдирет. Тарыхчынын принциби качкын көйгөйлөрү боюнча эл аралык терминологиянын мазмунун талдоодо дагы колдонулат. Түшүнүктөрдүн өзү, алардын илимий аныктамасы, мазмунунун маанилик жактан такталуусу миграциялык саясаттын эл аралык жана улуттук кеңири практикасындагы чындыгы өзгөрүүлөрдүн натыйжасынан, согуштан кийинки (1939-1945) доордун чындыгы тарыхый мазмунунан башка эч нерсе эмес. Салыштырмалуу методология, өзгөчө тезистин биринчи бөлүмүндө чоң мааниге ээ. Адам укуктары жана качкындар көйгөйлөрү боюнча эл аралык жана улуттук кыргыз мыйзамдарынын эки укуктук тутумун салыштыруу жана салыштыруу, түздөн-түз эрежелердин ортосундагы айырмачылыкты аныктоого мүмкүндүк берет карама-каршылык " артта калуу; белгиленген эл аралык талаптарга ылайык укуктук актылар. Мындай салыштырмалуу жана салыштырмалуу талдоонун табигый натыйжасы - качкындар көйгөйлөрү боюнча улуттук мыйзамдарды өзгөртүү идеясы жана башпаанек өлкөсүнүн мамлекеттик жана коомдук уюмдарынын тиешелүү чөйрөдөгү иш-аракеттери үчүн ишенимдүү укуктук базаны түзүү зарылдыгы[9]. Диссертацияны жазууда эң биринчи кезекте БУУнун алкагындагы эң маанилүү эл аралык документтер иштелип чыккан. БУУ КЖКБнын Уставында качкындар жөнүндө негизги жоболор, анын ичинде качкындарды коргоо, аларды мажбурлап чыгарууга тыюу салуу жана өз ыктыяры менен мекенине кайтаруу боюнча макалалар бар[3].

Адам укуктарынын жалпы декларациясы (1948) саясий, социалдык-экономикалык, маданий чөйрөлөрдө адамдын укуктары менен эркиндиктерине гуманитардык жана ар тараптуу аныктама берет, ошондой эле адамдын жеке укуктарынын тизмесин камтыйт. Декларациянын жоболору БУУнун кийинки документтеринде, Адамдын социалдык жана экономикалык укуктары жөнүндө Пактында жана башкаларда толук жана толук иштелип чыккан[10].

Колдонулган адабияттар

1. Джунушалиев Д.Д., Койчуев Т., Плоских В.М., Джунушалиева Г. Трайбализм: истоки и состояние // Суверенный Кыргызстан: проблема традиций и социальной целостности. Бишкек: Илим, 1999.8
2. Руководство по процедурам и критериям определения статуса беженца. -Женева:УВКБ ООН, 1996. 96 с.
3. Миграционная ситуация в странах СНГ: Отчет рабочей группы НПО по проблемам репатриации, интеграции и переселения. М., 2000. - 208 с.
4. Отчеты отдела по работе с беженцами, 1994-2000 гг. Текущий архив Госагентства по миграции и демографии.
5. Переписка Госагентства по миграции и демографии с Правительством и Администрацией Президента Кыргызской Республики. 1994-2000 гг. Текущий архив Госагентства по миграции и демографии.
6. Отчет Д.Мейтаса для МОМ: Защита прав беженцев в новых независимых государствах: Кыргызская Республика. Канадская группа. -Бишкек, 1998-48с.
7. Отчет МВД Кыргызской Республики для проекта МОМ: Преступность среди беженцев и нелегальных мигрантов в Кыргызской Республике (1993— 1997). Бишкек, 1998. - 46 с.
8. Отчет для МОМ Х.Джонстона: Управление миграционными процессами в Кыргызской Республике. Бишкек, 1997. - 44 с.
9. Сборник международных правовых документов, регулирующих вопросы миграции. -М.: Мысль, 1994. 367 с.
10. Руководство по процедурам и критериям определения статуса беженца. -Женева:УВКБ ООН, 1996. 96 с.

Рецензент: т.и.к., доцент Зайниев Р.А.